RIJEČKA DIONIČKA TISKARA.

886-4

10
1549
CAR

NARODNA ČITAONICA I KNJIŽNICA
TRSAT
SUŠAK
SAVSKA BANOVINA

Cijena K —.60

Izdanje Knjižare G. Trbojevića - Rijeka 1914.

Inv ~~785~~ 12/IV

MARKO CAR

VIII/156

NACIONALNI DUH
U
LITERATURI I UMJETNOSTI

Narodna Čitaonica
BIBLIOTEKA
TRSAT

NARODNA ČITAONICA I KNJIŽNICA * SAVSKA BANOVINA *
TRSAT
SUŠAK

1086 – 93/V.

Izdanje Knjižare G. TRBOJEVIĆA - Rijeka 1914.

BIBLIOTEKA
TRSAT
Br. inv. 1549
886-4

Riječka dionička tiskara.

LITERATURA I NARODNOST

I.

Ko hoće da izmjeri kulturnu snagu jednoga naroda, treba da se najprije obazre na njegovu književnost. To mu je, svakojako, najpouzdanije mjerilo. U literaturi se ogledaju, kao sunce u kaplji vode, osobine kojim se narod odlikuje, misli u kojima živi i koje su ga vodile u njegovu razvijanju; u njoj se ogleda idealna strana njegova karaktera, njegova filozofija i osobiti sklop njegove umjetnosti. Otuda važnost što su je prosvijećeni narodi odvajkada poklanjali književnosti; otuda istaknut položaj što ga književnosti zauzimlju u kulturnim društvima. »One su — kao što zgodno veli jedan savremeni pisac — ukras našega društva, skupocjeni nakit, afresci na zidovima našiheh palača«.

Prema tome, u napretku ili u nazatku njegove literature ogleda se jasno i napredak ili nazadak jednoga društva ili naroda. Narodi koji se ponose svojom narodnom literaturom mogu jače da se odupiru tuginskoj najezdi, dok narodi koji su bez pismenosti, lakše podliježu kulturnom utjecaju svojih moćnih susjeda. Narodi u kojih je nacionalna književnost bila jako razvijena, mogli su kadšto da umno podjarme i same svoje osvajače, ili su barem uspjeli da u ropstvu očuvaju svoju narodnosnu svijest, prirodna i istorijska obilježja svoga plemena. Osvajačkoj sili rimskoga carstva ne mogoše da odole razni narodi u Italiji i izvan nje stoga što ti narodi ili nemagjahu književnosti, ili im je književnost bila još u povoju. Kartagina koja bješe bogata trgovačkim, poljoprivrednim i pomorskim knjigama, no koja zaostajaše u literarnoj kulturi ne samo za bogosličnim Helenima, već i za samim Italijanima, podleže ubrzo rimskome gospodstvu. Ko se je, nasuprot, duže mogao da odupre rimskoj poplavi, to je bila Grčka. Nju Rim nije mogao nikad da polatini i — usprkos političkom robovanju svom — Grčka ostade u prostranoj rimskoj državi uvijek nešto za sebe, privilegovan neki svijet, koji se od ostaloga izdvajao svojom visokom kulturom.

»A i naravno je«, veli jedan uvaženi italijanski pisac,1) »Grci imagjahu ne samo otmjeniju i bogatiju literaturu, nego su oni i u mnogom drugom pogledu bili učitelji Rimljanima. Moglo bi se kazati da su im u svemu prednjačili, ako izuzmemo ratovanje, politiku i zakonodavstvo. Onaj Homer, oni tragijski, oni komični pisci, oni pjesnici, oni besjednici, oni istorici bijahu podjarili, u raznim plemenima grčkim, žarki plamen narodnosnog ponosa, i usadili u njih čvrsto uvjerenje da su oni mahom Heleni, naime narod bogovima obdaren izbranijom prirodom, te da im surovi Rimljani zaostaju u svemu i po svemu«.

Osvojivši najprije Veliku Greciju i Siciliju, a zatim i samu Heladu, Rimljani prenesoše veliki broj umjetničkih djela u svoju prijestonicu; djela grčkih pisaca rasturiše se po Vječnom Gradu, i malo po malo te i neuglagjeni Romulovi unuci počeše da čeznu za lijepom knjigom. Dogodi se čudan, ali u sebi prirodan fakat, koji dade povoda onim mnogo spominjanim stihovima Horacijevim (Epist. II., 156.):

---

1) Luigi Palma: Il principio di nazionalità nella moderna società europea. II, 115.

Graecia capta ferum victorem cepit et artes
Intulit agresti Latio...

Pobijegjeni nametnu pobjedniku, na neki način i u nekoj mjeri, svoju prosvjetu; i gordi Rimljanin, kojega veliki latinski pjesnik opominjaše da je njegov poziv da upravlja i zapovijeda narodima,[1]) mogao je da se razmeće po svijetu svojim: Civis romanus sum, ali mu se veoma zazorno činilo, kad bi ga kogod prekorio da je nevješt jeziku grčkom. Rimska vlastela i veliki dostojnici smatrali su nedostojnima vojničkih časti i velikih državnih činova one rimske gragjane, koji ne bijahu vaspitani u školi grčkoj. Najbolji latinski pisci bijahu ujedno i valjani helenisti.

Kasnije mogoše divlji Varvari da salome krila olabavjeloj rimskoj orlušini, ali te divlje horde sa sjevera potpadoše i same pod vlast rimske crkve; oni podlegoše, istina, privlačnoj sili religiozne ideje, ali ih još većma osvoji čar latinske pitomosti. Angli mogoše da sebi potčine Britaniju, koja nemagjaše gotovo nikakve kulture; ali Galska i Španija, gdje je latinska kultura bila zahvatila jačeg maha, ne primiše od svojih zavojevača ni jezika, ni običaja. Franci nazvaše, doduše, svojim imenom staru Galiju, ali ta zemlja pridrža većim dijelom svoj karakter romanski. Tako isto Goti, Vandali i Mavri, koji su dugo vremena gospodarili Španijom, provrgoše se s vremenom u zgoljne Španjolce. U srednjem vijeku (1066 god.) osvojiše Normani i za čitavih 200 godina pod svoj kulturni jaram stegoše današnju Englesku, preobrazivši joj donekle jezik i običaje, ali im ne pogje nikad za rukom da iz te zemlje istisnu staru narodnost. »Normanac«, kaže jedan uvaženi francuski pisac, »morao je da nauči engleski, bijaše li voljan da mu raja shvata zapovijedi; njegova žena, Saksonka, govoraše jedino tim jezikom, a djeca mu ga upijahu s njedara dojiljinih. Sila toga jezika morala je biti ogromna, kad je osvajač primoran bio da svoju djecu šalje u Francusku, ako je voljan bio da njihovu francuštinu očuva od ibridne primjese, što se bijaše počela u nju da uvlači[1])«. Narod ne napusti dakle svoga jezika, svojih običaja; i sa starog anglo-saksonskog panja izbiše ubrzo nove mladice, iz kojih se s vremenom razgranala ona divna politička organizacija i ona veličanstvena književnost, kojoj se danas divi cio svijet.

---

[1]) Verg., Aen., lib. VI.

[1]) Taine, Histoire de la Littérature Anglaise, chap. II. Les Normands.

U novije vrijeme pak pruža nam i sama država, u kojoj živimo, vrlo poučan primjer za našu temu. Za neko vrijeme mogla je Austrija, kao središte njemačkoga carstva, da svojom naprednijom njemačkom kulturom vlada nad svima ostalim narodnostima u carevini. Ali gdje ona dogje u doticaj s narodima od sebe naprednijim, kao na primjer u Italiji, ili s narodima kojima je na srcu ležao razvoj svoje nacionalne književnosti, kao u Ugarskoj i u Češkoj, tu ona morade ili da ustukne sasvim, ili da se s tima narodima, kao sa činiocima sebi ravnim, pogagja.

Naprotiv Rusija, u kojoj žive takogje razna plemena, prostrla je gotovo na sve strane svoj kulturni utjecaj, i danas su se ta plemena — bilo sa svoje malešnosti ili sa nedovoljne pismenosti — većinom porusila, ili su na putu da se poruse, jer nijesu u stanju da odole nadmoćnoj ruskoj kulturi.

Što se najzad tiče moderne Njemačke i Italije, suvišno je dokazivati koliko je literatura pomogla prvoj da se otrese umnog i političkog jarma francuskog, te da svoje rasturene dijelove prisajedini, a drugoj da

se oslobodi tugjinske vlasti i postigne svoje narodno ujedinjenje.

II.

Po svemu se dakle vidi kako je prosvjeta prvi i glavni uvjet narodnog života, i kako prave prosvjete i napretka u nacionalnom pogledu, bez narodne književnosti ne može da bude. Sad dolazi na red glavno pitanje ove raspravice, a to je pitanje: treba li književnu zgradu podizati na osnovu nacionalnom, i je li moguće da se narodna književnost, bez toga osnova, podigne do visina klasičnih? U opće govoreći, moglo bi se kazati da nije. Kozmopolitsko u književnosti može da bude samo ono što je nekom narodu zajedničko sa ostalim ljudstvom; ali u svakoj literaturi treba da se ogleda poseban karakter odnosnog naroda; ukratko, prave književnosti, bez originalnosti, ne može da bude.

Što se napose nas Srba i Hrvata tiče, to se kod nas književnost bez narodnosnog temelja ne da ni zamisliti. I po svom istorijskom opredjeljenju, i po današnjim političkim i socialnim svojim prilikama, ona je upućena da bude nacionalna. Mi, kao što je poznato, u srednjem vijeku književnosti,

u modernom smislu riječi, ne imadosmo. Pismeni spomenici koji nam iz toga doba preostaju, vrijede više kao istorijski i filološki, no kao dokumenti književni. Što se pokosovske literature tiče, ako i nije dobila pisanog oblika, nego se usmenim predanjem prenosila s koljena na koljeno, to je ta literatura prožeta takim nacionalnim duhom, da njoj upravo treba i zahvaliti što se kroz toliko vijekova političkog ropstva narodnosna svijest nije mogla nikad da ugasi. Izgubivši svoju državnu samostalnost, naš je narog ostavljen na milost i nemilost Turaka i poturčenjaka, ali u svojoj golemoj bijedi, pregažen i ponižen, gajio je uvijek tradiciju prošle slave svoje i, pjesnik po prirodi, u najcrnijim danima sanjao je o svom budućem vaskrsenju. Misao da je podlegao samo gruboj sili azijatskih divljaka, a da pri ravnim snagama Turčinu u svakom pogledu prednjači, bila je za njega spasonosna. Ta ga je misao hrabrila i tješila u njegovim patnjama; ona mu je bila, tako reći, prešla u krv, i iz nje se s vremenom razvila ona divna narodna poezija, koja je u novije doba sav obrazovani svijet zadivila.

Često se desi da pobjedilac nametne pobijegjenome svoj jezik i svoju kulturu;

no ponekad se, kao što smo naviše istaknuli, dogodi i obratno. Što se našeg naroda tiče, to je Turčin mogao da mu naturi fes i dimlije, mogao da mu natruni jezik turcizmima, ali ga zato nije ipak odrodio. S druge strane gordi Azijat, ogragjen svojim vjerskim ekskluzivizmom, ne mogaše da se privoli da nevjernog kaurina smatra, ne kažemo za sebi ravna, ali ni za svoga bližnjega; a kamo li da bi od njega bio što prihvatio! Stoga je megju njima vladao uvijek potpuni separatizam, i svaki je govorio svojim jezikom. Šta više, i same poturčene spahije zadržaše svoj jezik, te su bili Turci samo po spoljašnjem obredu vjerskom i po svom bijesnom zulumu. A to je najviše i pridonijelo te se naš jezik u Bosni-Hercegovini i u Srbiji, osim nekih vrlo laganih asimilacija, očuvao tako čist i jedar, da su naši prvi originalni pisci novoga doba, kao na primjer Njegoš, Branko, Mažuranić, Nenadović, Preradović, Pucić, Ban i ostali — da već ne spominjemo Dositeja i Vuka — mogli odmah da svoja djela zaodjenu najčišćim oblicima srpskog ili hrvatskog jezika. Sasvim obratno nego li se to desilo u Italiji, gdje se u XV. vijeku bijaše uvukla španjolština, a pri koncu XVIII. stoljeća obla-

dali jezikom tako silni galicizmi, da su pjesnici Alfieri, Monti, Foscolo itd. bili upravo na muci dok su ih se otresli; sasvim obratno nego li se to desilo u Italiji, narodni jezik slobodnih vremena nije se u našem narodu nikad zarazio tugjinštinom; živ izraz jednoga naroda koji bješe sačuvao svu svoju moralnu snagu, taj je dragocjeni amanet do nas dopro čist i neoskrvnjen u narodnim pjesmama.

»Kovčeg zavjeta izmegju prošlosti i sadašnjosti«, — veli slavni Mickijević — »te su pjesme sveto hranište u koje je narod položio trofeje svojih pobjeda, nadu svoga srca i najljepši cvijet svojih osjećaja«.

III.

Ko je iole vješt istoriji modernih literatura u Evropi, moraće jamačno znati da je svaka od njih imala svoje sjajne epohe i svoje epohe zastoja ili nazadovanja. Te su epohe obično nastajale prema tome, kako su se u toku jednoga ili više stoljeća mijenjali politički i društveni udesi pojedinih naroda. Pošto se književnost, i u opće umjetnost, ima da smatra kao sastavni dio cijelog društvenog života, poput točka jednog te istog stroja, koji, ma da mu je posebni zadatak strogo odregjen, ne može opet uspješno da djeluje nego u svezi sa cijelom spravom, koje je sastavni dio; pošto je dakle njen zadatak podregjen funkcionisanju ukupnog društvenog organizma, to ćemo naći da je književnost (umjetnost) bilo u sjaju, bilo u nazatku svom, odgovarala uvijek životnoj snazi dotičnoga naroda, taman onako, kao što jedar i zvučan glas odgovara zdravu i krepku tjelesnom sastavu, dok slab i iznemogao glas odaje čovjeka slabunjava i fizično istrošena. U epohama nazadovanja i opće korupcije, pri raspadanju svih životnih stihija, sasvim je naravno da i književnost, kao dio ukupnog društvenog organizma, mora da podlegne općoj zarazi, i ona tad nije više mjerilo sveopćeg kulturnog pokreta, nego individualan izraz pojedinaca, koji, ne nalazeći za svoja umovanja podloge u spoljašnjem svijetu, povlače se sami u se i rasiplju svoje umne snage u obragjivanju predmeta nastranih ili nakaznih, ili u naprezanju svoje spisateljske tehnike. U tom se slučaju literatura zamišlja i u djelo izvodi kao stvar neodvisna, autonomna; pisci ne progovaraju više iz duše naroda, nego se nadmeću i takmače u iznalaženju smjelih poregjenja i neprirodnih antiteza. Tako se radilo u Italiji XVII. vijeka, te otuda i postade riječ »secentizam«, kojom je okršteno dotično razdoblje književnog stvaranja.

No ima i druga, mnogo gora vrsta »secentizma«, a to su pretjeravanja današnjeg »modernizma«, koja otimlju mah u slikama, skulpturama, pa čak i u pjesničkim produkcijama nekih dekadentnih naroda na evropskom zapadu. Da o drugim, još i gorim, pojavama tog umjetničkog pravca ne govorimo, spomenućemo samo neke slikarske zagonetke Böcklinove, plastiku Rodinovih epigona i najnovije mističke tragedije D' Anuncijeve. Kakvog je duševnog stanja rezultat slična umjetnost, nije mučno pogoditi. Posljednja cijelj njenih gajitelja kao da je: jurenje za efektom. Kakva li pak budućnost čeka djela takove škole, to se daje lako predskazati. Vrijeme je rijetko kad poštedjelo umjetnička djela, koja su stvarana za časovite potrebe i prevrtljivu modu.

Pa onda, treba stvar promotriti i s drugoga gledišta.

Pojave koje se u nekim staračkim, živčano malaksalim, društvima daju protumačiti, ako i ne opravdati, ne mogu nikako da se objasne i opravdaju u društvima

koja istom počinju da se dižu, poput našega. Naš narod, koji se većim dijelom još bori za svoju moralnu i materijalnu emancipaciju, nije još u književnom (pa ni u socialnom) pogledu prešao svoju revolucionarnu fazu. Naša novija literatura, ma da je već čitavo stoljeće preko glave preturila, ne spada još ni u bogatije, ni u savršenije. Ona se još uvijek nalazi u onom stadiju svoga razvitka, što ga Nijemci nazvaše »Sturm und Drang-Periode«, naime u stadiju revolucionarnom, koji se odlikuje, kao što obično biva, obilnošću sastava prirode pjesničke. Drugim riječima, naša književnost još se uvijek jednom nogom nalazi na poprištu patriotske romantike, ma da je, zapravo, s drugom odvažno zakoračila na polje objektivne realnosti. Mi, u neku ruku, tražimo još sami sebe; mi još nemamo jasna pojma o svojoj snazi i moći, kao što ga nemamo ni o svojim nedostatcima. Glavna misao koja nas pokreće i rukovodi, to je misao o našoj političkoj budućnosti, o afirmaciji, pred Evropom i pred svijetom, naše narodne individualnosti. Otuda potreba, koju još jednako osjećamo, da svoju rogjenu sliku, preko mjere idealizovanu, reprodukujemo u književnosti i umjetnosti, kiteći je svima nacio-

nalnim atributima, napregnutim do najidealnijeg tipa junaštva i vrline.

U takom stanju stvari, lako je shvatiti da književnost ne može da bude prosta razbibriga za dokone čitaoce, ili neka vrsta diletantizma za ljude pismene. Naprotiv, ako je literatura u obična vremena pozvana da narodu bude vaspitalja, ona bi u ovakim prilikama trebala da se pretvori u neku vrstu etičke i estetičke tribune.

No ne treba pregoniti.

I ako bismo željeli da književnosti namijenimo izvjesnu zadaću didaktičku, ono s druge strane ne tražimo, niti bismo željeli, da ona postane robinja vjere ili politike. Nek čitalac dobro pazi: mi nijesmo od onih ljudi koji bi htjeli da literaturi namijene zadaću neke učiteljice, koja da dječicu upućuje kako da se vladaju u društvu, a radničku ruku i težake, kako treba štedjeti i svetkovati praznike. To ne. Ali, s druge strane, ne bismo ipak željeli da narodna književnost postane gola besposlica, prazna retorička vježba, za koju narod nit ima osjećaja, nit ima razumijevanja. A to bi se jamačno dogodilo, kad bi naši pjesnici (koji u književnoj republici treba uvijek da prednjače) stali da se bez ikakove nevolje pentraju, kažimo, na stari grčki Parnas, jal' na rimski Kapitol, ili da svoje uglednike traže u šarenom internacionalizmu, dok oko njih bruji i struji živopisni dar-mar njihova rogjenog života narodnog. Progjimo se dakle egzotizma i budimo samosvojni, tj. svoga plemena i svoga vremena ljudi! Nije nama, razumije se, od potrebe da dovijeka pjesmom slavimo Marka i Miloša, ni da do sudnjeg dana opisujemo jednolične prilike iz našeg seoskog života; ali, ako je moguće, manimo se heterogenih moda, koje naš narod ili ne razumije, ili ne *osjeća*. Da su stari Grci i Rimljani, umjesto domaćih bogova i junaka, a zabave radi, tugje (na pr. misirske ili perzijske) bogove slavili, ko bi nam tad bio opjevao srdžbu Ahilovu, ko li opisao slavni povratak Ksenofonovih četnika, Cezarovo ratovanje u Galiji itd.? Megjutim, ako nam je baš do toga da imitujemo strane pisce, a mi od njih uzajmimo bar ono što je opće ljudsko, ono u čem je blagorodnija strana njihove estetike. Stari Lessing, prigovarajući izvjesnom prilikom svojim sunarodnicima što se suviše odaju književnom diletantizmu, te od starih klasičnih pisaca imituju samo izvanjske oblike, tako reći, šarenu ljusku, napisao je ove značajne riječi: »Grčki umjetnici bili su odveć plemeniti ljudi, a da su mogli da se zadovolje onom impresijom što je u gledaocu (čitaocu) pobugjuje vješto sazdana priroda, ili srećno savladana tehnička poteškoća; ništa im, naprotiv, nije tako na srcu ležalo, ništa im se u njihovoj umjetnosti nije činilo tako važno, kao sama svrha njihove umjetnosti«[1]).

IV.

Za jednog engleskog pisca — ne sjećamo se u ovaj mah za kojega, tek svakako za jednog engleskog pisca — rekoše poslije smrti mu njegovi biografi, da je živio bujnim književničkim životom i da je ovaj svijet za sobom ostavio u mnogo boljim prilikama, no što ga bijaše zatekao, a to prosto i prosto stoga, što i sâm bijaše neko vrijeme na njemu proboravio. Ova posmrtna hvala koja bi se, u manjoj ili višoj mjeri, mogla da primijeni na sve engleske pisce, sadrži ujedno i najzgodniju ocjenu cjelokupne njihove književnosti. Englezi su može biti, uz Ruse, jedini današnji pisci koji književnost shvataju kao neku misiju; a možda samo oni shvataju kao što treba riječ: earnestness (ozbiljnost). I u istini, samo oni znaju da unose u književna djela onu ozbiljnost koja je skroz unutrašnje prirode, i ne izbija uvijek na površinu. Kod njih književnost nije prosta igra fantazije, ni kojekakav posao za dokolicu. Čovjek, kojega je ona umotvor, ne može da zamisli djelo koje bi išlo za tim da se otugji od svoga tvorca. Ko je imalo vješt istoriji engleske literature, moraće da se o tome faktu uvjeri i da nam dade za pravo. Makar koja razlika postojala, na priliku, izmegju gospogje Evansove (u književnosti George Eliot) i Lorda Byrona, ono ima opet nešto, što ih zbližava, a to je prilika što ti pisci nijesu umovali sebe radi, nego su uvijek težili da, koliko toliko, budu od koristi čovječanstu i svome narodu.

Englezi ne mogu, čini se, da pojme teoriju »l'art pour l'art«. Njihov praktični duh ne umije da odvaja umjetnikov posao od ostalih umnih i moralnih naprezanja čovjekovih. John Morley, čuveni engleski državnik i književni istoričar, braneći Dickensa od prigovora da je tobože griješio »što je pisao novele sa tendencijom«, odgovora dotičnome kritičaru: »Ali, molim vas, šta može u opće da znači: pisati sa tendencijom? Djela bez tendencije i nijesu za prave ljude. Ako bi se dakle imalo štogod da prigovori Dickensu, to bi prije moglo biti to, da je pisao novele sa pogriješenom tendencijom«. Kako bilo da bilo, ova je Morlijeva opaska veoma karakteristična.

---

[1]) G. E. Lessing: Laokoon, gl. I.

Nema sumnje da je glavni uvjet za dobru pripovijetku, ili drugo književno djelo, u tome, da mu motiv, ili povod, nije odveć prolazne naravi, a bogme ni sama forma. Drugim riječima, nije uputno motiv tražiti u časovitim, ili suviše neobičnim prilikama, niti je dobro, u pogledu forme, ići za stopama prevrtljive mode. Što je god (i u širem smislu) predmet »humaniji«, tim će ljepše i prirodnije biti njegovo ruho. Postizavati velikih rezultata običnim sredstvima, eto u čem se sastoji klasičnost. Književnost koja vječite ljudske ideale neprestano osvježava na izvorima realnosti, odakle ti ideali najzad i potječu, jest najtrajnija, najsolidnija. Njezina je prošlost najmanje prošla, a njezina je sadašnjica najbogatija budućnošću.

Ovo se posljednje za englesku književnost može kazati prije no i za koju drugu modernu književnost.

NARODNA KNJIŽEVNOST I „NACIONALIZAM“.

Gosp. Branimir Livadić, urednik zagrebačkog Savremenika, potakao je svojom raspravom Nacionalizam (Vidi br. 1 za g. 1912) jedno vrlo zanimljivo pitanje — pitanje koje je u velikih kulturnih naroda, naročito na romanskom zapadu, već duže vremena na dnevnom redu. Dobro je, dakle, bilo da se o njemu riječ povede i kod nas; još bolje da se ta riječ povede na više strana, kao što se zbilja i dogodilo. Jer, gotovo savremeno sa člankom g. Livadića, izišao je o istom predmetu i jedan članak u božićnjem prilogu sarajevskog Naroda[1]), i ovdje iz pera samoga urednika. Što su urednici srpskog i hrvatskog lista zauzeli u ovom pitanju sasvim suprotno stajalište, to ne obara ni u čem njegovu važnost. Pitanje je svakako u nas od najveće aktualnosti, te ću zato biti slobodan da o njemu i ja svoju kažem, ili bolje, da u ovom pred-

---

[1]) God. 1911.

Narodna Čitaonica
BIBLIOTEKA
TRSAT

metu ponovim, ili jače naglasim, neke ranije svoje opaske.

G. urednik Savremenika, raspravljajući o nacionalizmu, našao je za osnovano da u meni uoči »najboljega predstavnika« nacionalističkog pravca u nas, i da moj članak Literatura i narodnost (Vidi »Letopis M. S.« g. 1911, svez. 10) označi kao »tipičan« za tu umnu i estetičku struju u našoj književnošti. Želeći da ovome, što ću ovdje kazati, oduzmem svaki karakter lične polemike, nahodim za potrebno odmah izjaviti da onu pohvalu g. Livadića ne mogu da primim, jer nipošto je nijesam zaslužio. Da li se pak moj članak, koji je u glavnom branio načelo da je literatura najbolje mjerilo kulturne snage jednoga naroda i najjača obrana njegove narodnosti, može da obilježi kao tipičan za propagandu t. zv. nacionalizma, o tome prepuštam da rasude drugi.

Ili se ja krupno varam, ili je g. Livadić sebi u zadatak stavio da svojim člankom obori vrata, koja su pred njim zjala rastvorena. Francuzi bi to nazvali »enfoncer une porte grand' ouverte«. I doista, braniti klasično vaspitanje kao školu visokog književnog ukusa, i dokazivati kako umjetničkom

stvaranju ne mora da je smjer afirmacija nacionalizma, nego afirmacija ljepote — sve to može nekome izgledati i duboko i originalno, ali je u samoj stvari vrlo prosto i, u svojoj tačnosti, vrlo banalno. Što je pak glavno, tim estetičkim istinama nije ni trebalo g. Livadićeve obrane, jer ih niko nije ni dovodio u sumnju, a kamo li poricao. Što sam ja pak, u svojem članku, neke domaće barde svjetovao da se bez nevolje ne pentraju na Parnas i na Kapitoliski Brijeg, tome nije uzrok bilo moje tobožnje zaziranje od klasicizma, već njihova težnja da navalice i nespretno imituju prazne oblike stranih (mrtvih i živih) pjesnika, a ne ono što je u tih pjesnika vječito i opće ljudsko. No o tome ću naniže opširnije. Ovdje mi, prije svega, valja nešto kazati o nacionalizmu.

* * *

Što je upravo taj nacionalizam, u kome g. Livadić nazire neku umišljenu grožnju za kvalitativnu vrijednost domaće književnosti? Ako se u njemu ima da gleda naprosto imperialistički pokret, kao u Njemačkoj i u Engleskoj, ili neka gravitacija prema antisemitstvu i klerikalizmu, kao u Francuskoj, onda moram izjaviti da mi takav nacionalizam nije

simpatičan. Ali gdje se nacionalizam manifestuje, kao na primjer u Italiji, kao ustuk megjunarodnog socializma, a sa težnjom da bûdi uspavanu narodnosnu svijest i začmalo narodno pregalaštvo, onda je takav nacionalizam za mene jedno isto što i patriotizam, i ja ga iskreno odobravam. Ne zato, doduše, što bi me u tome rukovodio kakav tjesnogrudi osjećaj ksenofobije ili slijepoga šovenstva, već zato što sam uvjeren da je internacionalizmu danas očiti smjer ne samo da zatire nacionalni duh, već da uspavljuje i samu nacionalnu dušu. »Apostoli internacionalizma htjeli bi da čovječanstvo, kao što zgodno veli talijanski sociolog S. Sighele, obaviju koprenom jednoličnosti, da ga utope u magluštinu i tim zabašure jasna obilježja onih naroda, koji se svijetlo istakoše u istoriji ljepote i poezije. I dok se na političkom polju sanja o rušenju megjunarodnih granica, dotle bi se na moralnom, umnom i artističkom polju htjela da ukine svaka predjelna i etnička originalnost, te sav duševni rad svede na jednu ciglu sivkastu boju, na jednu ciglu neprekoračivu površinu.«[1]

---

[1] Scipio Sighele: Il Nazionalismo. l., p. 26—27. Milano, Fratelli Treves, 1911.

Usvajajući ove poglede vrsnog italijanskog pisca, ja sam ipak daleko od toga da bih poricao važnost i korist internacionalizma (megjunarodne uzajamnosti) na polju ekonomskom i opšte-kulturnom. Ali tome principu ne treba davati veću važnost nego li je u istini ima; ne treba, naročito, iz njega izvoditi konsekvencije koje niti su potrebne, niti su logične. Desi li se da, u ovo naše ultra-demokratsko doba, ponekad svijetom proleti struja socialnog egalitarizma, te da u nekoliko zahvati društvenu površinu, to ne znači opet da veliki prirodni zakoni, koji su u toku stoljećâ odredili etničke razlikosti, nijesu više na snazi.

Svi znamo da je istina i ljepota u svijetu svuda jedna te ista, ali znamo i to, da tu istinu i tu ljepotu razni narodi na zemnom krugu različito shvataju i različito izražavaju. Ljudska je duša jedna u svih naroda, ali se ona gotovo kod svakog pojedinog drukčije ispoljava u knjizi i umjetnosti, i to je upravo ona karakteristika kojom se odlikuju prave nacionalne literature.

Kad se, dakle, mladim piscima preporučuje gajenje narodnosnog karaktera u književnosti, to nije nikakvo »nacionalističko nadmudrivanje«, već naprosto isticanje po-

stulata bez kojega se originalna književnost ne može ni zamisliti. Niko, doduše, ne poriče mogućnost stvaranja dopadljivih djela i »bez druge nacionalne oznake do samog jezika«, ali ako su ta djela suviše egzotične sadržine, u njima će moći da uživaju pojedinci, no nipošto šira publika, naime ona prosječna narodna inteligencija, kojoj je književnost u prvom redu i namijenjena. Poznato je koliko su Rimljani iz doba Augustova cijenili grčku kulturu i koliko su se latinski pisci ugledali na nju. No to je ugledanje bilo u glavnom stvar spoljašnja, formalna; suština je ponajviše bila narodna, latinska. »Dovoljno je — veli Sainte-Beuve — pogledati u prve knjige Eneide, pa da vidimo koliko je u Vergilija pozajmicâ iz Homera, i kako ga je obilato imitovao i, na svima važnijim mjestima, iz njega naprosto presagjivao. Ali originalna strana koja sve oživljava, i kojom se Vergilijev spjev izdvaja od svih ostalih podražavanja grčkim predmetima i oblicima, to je — neodvisno od pjesnikova talenta — čvrst nacionalni osnov i nadahnuće. To treba uvijek imati na umu«.[1])

---

[1]) Sainte-Beuve, Étude sur Virgile. (Vidi: Oeuvres de Virgile, tom. I, p. 24. Paris, Garnier Frères.)

Naglašujući, dakle, kako književnost treba da bude u suštini nacionalna, ja sam naprosto htio reći da se njeni izvori moraju da nalaze u našoj sredini. Ona treba da je, u svojoj bitnosti, plod sopstvenih energija, izraz našeg osobitog narodnog genija, a ne odjek formula i obrazaca unesenih sa strane, i za koje domaća publika — ponavljam — niti ima osjećanja, niti ima razumijevanja.

* * *

Književnost jednoga naroda produkat je njegova unutrašnjeg, moralnog života, koji je podvržen jednakim zakonima kao god i život spoljašnji i fizički. U divnom skladu koji svijetom vlada svi su izrazi života podložni jednakim i nepovredivim pravilima, pa se radilo o pojavama duševnim ili materijalinm. A pošto znamo da tvorevine ljudske uobrazilje nijesu drugo no idealne predstave realnog života, simboli čovjekovih pogleda na svijet i život, to je sasvim prirodno da te tvorevine moraju da nose obilježje svojih tvoraca. Da pak ni ljudi, ni narodi, nijesu svi jednaki (ni po mentalitetu, ni po tjelesnom sastavu, ni po duševnim nagonima), to nas uči svakidašnje

HRVATSKA ČITAONICA
[illegible]

iskustvo. Kad je Julije Cezar stare Gale označio kao ljude naprasite i prevrtljive ćudi, a Tacit Germane kao hladnokrvne i misaone ljude, ta dva velika istorika iz starine utvrdiše etnički karakter tih dvaju naroda na način tako oštar i precizan, da je on i danas do kraja tačan.

A ta razlika u karakteru nije nipošto stvar slučajna, nego je to posljedica različita podneblja, različitih potreba, običaja, pogleda i misli, što su se raznim narodima nametale pod utjecajem prilika njihova života. Narod koji bijaše svoje gnijezdo savio pod najljepšim nebom i duž najljepšeg mora u Evropi, narod pomoraca i trgovaca, koji se rado kretao i u aktivnom životu uživao, takav narod morao je sasvim prirodno postati pametan i u svemu skladan. I takav je doista bio narod helenski. Naprotiv, narod zatvoren megju surim i golim planinama, koji pred sobom gledaše žarku i nepreglednu pustinju, narod odan pastirstvu (a to znači samačkom mozganju) i okružen halapljivim susjedima, morao je na silu da se povuče u se, da se očajno bori za život i da, sanjajući najšarenije snove, stane umovati o svome spasu. I takav bješe narod jevrejski; narod sumoran, gramziv, uporan,

oduševljen, uvijek gotov da sanja o prorocima i objavljenjima.

Već je Taine, u svojoj Filosofiji umjetnosti, opazio kako se latinsko pleme odlikuje živom maštom, i kako ono strasno voli spoljašnji sjaj, pompu koja godi čulima, logičnu pravilnost, simetriju, jednom riječju, lijepu formu; dok je, naprotin, pleme anglo-saksonsko većma sklono da traga za suštinom stvari, da proniče u samu istinu, pa ma koliko ta istina bila odvratna i žalosna. Ne sjećam se da li je veliki mislilac tom prilikom nadodao i kako te dvije različite težnje odaju ujedno i dva različita podneblja, ili bolje rekavši, dva različita neba: plavo i vedro nebo južno, i natušteno i čagjavo nebo sjeverno. Ali ako to nije izrijekom kazao, on je to jamačno imao na umu. Gdje je, na primjer, južnjaku dovoljno da samo posmatra, pa da odmah prikazuje, tu sjevernjak mora da pogagja i da s mukom iznalazi.

Jasno je, prema tome, da se plemenski duh obrazuje i da on odgovara podneblju i nuždama života, po onom istom zakonu otprilike, koji čini da životinje i biljke nekog polarnog kraja ne mogu biti jednake životinjama i biljkama izvjesnog kraja tropskog. S punim je, dakle, razlogom maločas navedeni francuski filozof i kritičar, pošto je opisao istorijske i klimatske prilike u kojima se razvilo bogovima drago helensko pleme, mogao dodati: »dosta je za jedan čas grčku književnost uporediti sa književnošću Istoka ili Srednjeg Vijeka; dosta je, uporediti Homera sa Božanstvenom Komedijom ili sa epopejama indijskim, pa da se odmah uoči osnovna razlika koja postoji izmegju naroda i naroda, izmegju literature i literature«.[1])

Ovaj i ovome slični poimovi su, inače, tako prosti da o njima, čini se, ne bi moralo biti dvoumice. Pa ipak nije tako. Ima još uvijek pisaca koji kao da sumnjaju o skroz individualnom karakteru pojedinih literatura, i drže da je nacionalni duh u književnosti stvar proizvoljna ili sporedna, ili koja nema osobite važnosti u literarnom radu.

* * *

Nego pisci koji tako misle i koji se trude da obrane teoriju književnosti kozmopolitske, univerzalne, gube prosto iz vida

---

[1]) Taine, Philosophie de l'Art. T. II., p. 149. Paris, Hachette et Cie.

jedan osnovni zakon biološki. To je od prilike nešto, kao kad bi kakav prirodnjak došao i kazao da sve listom biljke i sve životinje mogu jednako da uspijevaju, ma u kom bilo podneblju. Iskustvo nas, naprotiv, uči da su pokušaji presagjivanja iz jedne u drugu književnost rodova suviše heterogenih i koji ne mogahu da se prilagode prilikama novog zemljišta, obično prolazili naprazno. Najbolji nam je za to primjer vladika Mušicki i njegova poznata psevdo-klasična poetska škola. Pjesnik je taj, doduše, pjevao srpsko ime i srpsku slavu, ali je narod njegovu pjesmu jedva razumio. Na kraju su njegove, po tugjem kalupu skrojene, pjesme morale da ustuknu pred silnom bujicom narodne poezije i pjesnikâ koji su pjevali u duhu narodnom. A od svega toga psevdo-klasicizma, što nam danas ostaje? Jedno ime i jedan datum u književnoj istoriji. Književnost nije nacionalna iz patriotskog pieteta, ili po kakvom računu političkom; ona je nacionalna zato što joj se drukčije ne može, zato što je to neminovno. Prenesite palmu iz Tripolisa u Evropu, i plod što vam ga ona dadne neće moći da zadovolji ni Arapina, ni Evropljanina. To isto biva i sa produktima književnim; polutanska djela ne mogu da zadovolje ni narod kojemu su namijenjena, ni narod iz kojega su pozajmljena.

Pa ipak, rekosmo li svime tim, što smo dovle kazali, da se od tugje književne i umjetničke produkcije treba opasati kineskim zidom?

Ni najmanje.

Šta više, naše dvoimeno, srpsko i hrvatsko pleme, koje se, rekli bismo, ne odlikuje bogzna kako jakim pronalazačkim duhom, koristilo se i dojako, pa će se, vjerovatno, koristiti i odjako plodovima tugje fantazije, trudeći se da ih na svoj način obradi i svojim ruhom zaodjene. Pozajmica je bilo i u Njegoša, i u Ljubiše, i u Preradovića, i u Vojislava Ilića, ali se ti priznati književnici naši poslužiše tugjim blagom kao zavojevači, a nipošto kao robovi.

Hoće reći da su oni osvojenim oblastima nametali svoje poglede, svoje zakone, svoj jezik, svoja osjećanja i svoju umjetnost. Tugja se gragja, na taj način, u njihovim rukama preobrazila, zasjala novom svjetlošću, živnula novim — nacionalnim — životom. Kod nas savremenika, na žalost, često puta dešava se nešto drugo. Nadahnuće koje crpemo sa strane, gragja koju uzajmljujemo u drugoga, umije kadšto da se ukoči, da se sledi u našim rukama, poput nesrodne supstancije koja ne može da se s drugom slije u homogenu cjelinu. A što je najgore, mi kao da se time još ponosimo, te umjesto da u tugje tijesto uduhnemo svoju rogjenu dušu, a mi se svom silom upinjemo da svoj duh stegnemo pod jaram tugjinskog ukusa!

To je ono što nam nikako ne valja, i što je naš narod, u svojoj naivnoj filozofiji, posve zgodno žigosao, kad je kazao da niko ne može iz svoje kože iskočiti, i da se iz svakoga panja, ma koliko plemenit bio, ne može istesati svetac.

NACIONALNA UMJETNOST.

Čitaoci ovih članaka, koji su poklanjali svoju učtivu pažnju našim ranijim pokušajima u ovom predmetu, biće jamačno zapazili kako smo mi mlagje srpske pisce pvstojano opominjali da nastoje očuvati nacionalno obilježje domaćoj književnosti, i kako smo se trudili da dokažemo e književna produkcija jednoga naroda ne može da bude plod slijepog ugledanja na druge, naprednije narode, već da ona, u svojoj suštini, ima biti plod sopstvenih energija, izraz odregjenog nacionalnog genija — što upravo i čini da, primjera radi, ruski roman i njemačka lirika ne mogu biti jedno isto što i roman francuski i lirika talijanska, kao što pozorište španjolsko ne može, u svojoj suštini, biti ono što je pozorište norveško.

Ovaj pojam je tako prost da o njemu, čini se, ne bi moralo biti dvoumice, pa ipak, kad se na oko uzme ravnodušnost s kojom se neki pisci uklanjaju od nacionalnih tradicija i vole da se u književnom stvaranju

pridržavaju čak i lošijih obrazaca sa strane, čovjek mora da posumnja da li je plemenski duh u literaturi zbilja tako važna stvar, kao što se u opće drži, ili je to tek sporedna stvar, koja u književnom stvaranju nema nikakve važnosti.

Raspravljajući u jednom ranijem svom članku o narodnoj književnosti u vezi sa nacionalizmom, i govoreći o izvjesnim težnjama za internacionalizovanjem literature, mi smo požalili što te težnje, izlazeći iz okvira prirodne kulturne zajednice, idu zatim da zatru i sam nacionalni karakter, da umrtve i samu nacionalnu dušu. Megjutim ne potraja dugo, i nacionalna svijest, kojoj je skorašnji uzlet našega naroda dao novog maha, stade da se rapidno budi i zahvata zemljišta, tako da i ono nekoliko osamljenih pisaca koji bijahu pošli bujicom kozmopolitizma, uzmakoše pred općom strujom i gotovo mahom ućutaše. Danas su kod nas posve rijetki apostoli onog bezbojnog internacionalizma, koji htjedoše da nas uvjere o megjunarodnim ciljevima literature, koja da tobože ne zna za nacionalne i topografske granice i kojoj je, tobože, suština zajednička.

Ti propovjednici književnoga egzotizma i egalitarizma dognali su, izgleda, kraju svoju

estetičku omeliju, i danas prevlagjuje u opće vjerovanje da je ljudska suština, doduše, u svih naroda jednaka, ali da joj svaki narod na svoj način izraza daje u knjizi i umjetnosti. A to nejednako izražavanje nacionalne psihe, to i jeste baš ono u čemu se narodi diferenciraju i što upravo čini jezgru njihove individualnosti.

I.

Stavljati, dakle, pitanje da li književnost treba da se razvija na podlozi nacionalnoj, to je danas sasvim suvišno; pitanje je to, za veliku većinu nas, konačno presugjeno. Ima naprotiv jedno polje rada, gdje taj problem — sudeći bar po nekim izvanjskim pojavama — stoji još uvijek na dnevnom redu, a to je polje umjetničko. Neće, prema tome, izgledati čudnovato ako se ovdje upitamo: Ima li nacionalne umjetnosti i treba li da se umjetnost razvija na osnovu nacionalnom?

Kad bismo slično pitanje stavili kakvom Talijanu ili Francuzu, taj bi nas po svoj prilici pogledao zgranut, čudeći se kako je u opće moguće da nešto, što je niklo na zemljištu njegove otadžbine, ne bude italijansko ili francusko, a to je što i reći domaće, nacionalno. Kod nas bi, naprotiv, takovo pitanje i danas zvonilo kao neki problem koji treba rješavati; jer nama, Srbima i Hrvatima, umjetnička samosvijest nedostaje već stoga, što smo navikli da se na umjetničkom polju ističemo kao Jugosloveni i da svoju umjetničku produkciju nazivljemo jngoslovenskom. Hoteći da taj dio svog kulturnog rada — koji smo udešavali, većma no ikakav drugi, prema tradicijama sa Zapada — osnujemo na što široj podlozi, a da bi tako naša mlada umjetnost, gubeći svoj uzani karakter regionalni (srpsko-hrvatska, slovenačka, bugarska) dobila neko šire obilježje plemensko, mi smo u suštini radili za jednu umjetničku zajednicu koja je u teoriji shvatljiva, no koja u praktičnom životu nije drugo no jedna lijepa apstrakcija.

Narod — kako današnji sociolozi taj pojam tumače — to je jedan fragmenat čovječanstva, ali jedinke, iz kojih je taj fragmenat sastavljen, vezane su megju sobom zajednicom karaktera i ćudi, istovjetnošću mišljenja, osjećanja i djelanja. Jer narodnost ne čine samo porijeklo i jezik, nego zajednička istorija i literatura, zajednička vjerovanja i predanja, jednom riječju solidarnost duševna. A ta duševna solidarnost je mnogo važnija stvar no što je prosta solidarnost plemenska, kao što je i kod pojedinca čovjeka licni karakter stvar mnogo važnija no što su porodična obilježja naslijegjena od roditelja ili od predaka. Prava, čista nacionalna kultura njegovaće uvijek na svoj način ono što je opće ljudsko, te dakle i ona apstraktna naprezanja što se ispoljavaju u umjetnosti.

No, štogod se o tome mislilo i protiv toga iznosilo, mi smo uvjereni da umjetnosti nije sav svijet otadžbina, već da i ona ima svoje omegjeno zemljište u nacionalnoj zajednici. O kakvoj svojoj nacionalnoj umjetnosti u udaljenijoj prošlosti mi, Srbi i Hrvati, ne možemo nažalost da govorimo, već kad bismo htjeli da se pozivljemo na narodnu poeziju, kao na rječito svjedočanstvo o svojim odličnim sposobnostima etičkim i estetičkim. Ali da su drugi narodi imali, pa da i danas imaju, svoju nacionalnu umjetnost, to će teško iko moći da poreče. I, doista, ako u doba Periklovo umjetnost nije imala svoje grčko-narodno obilježje; ako tog obilježja nije imala ona grčka skulptura koja je na opšte ljudske značajke onako divno znala da udari svoj nacionalni pečat, — onda treba zbilja reći da imaju pravo oni

koji poriču mogućnost jedne nacionalne umjetnosti! Megjutim, tu opipljivu istinu u sumnju dovoditi, značilo bi iz temelja rušiti pojam narodnosti, kako smo ga naviše ocrtali i kako ga je danas usvojila mlada sociologijska nauka. Slične stvari ne mogu se, u ostalom, dokazivati strogo matematičkom tačnošću, kao što se naučnom rigoroznošću ne mogu da dokazuju estetičke doktrine u opće. Ali to ne znači opet da se nacionalni karakter umjetnosti ne bi mogao posredno da dokaže uporednim posmatranjem umjetničkih proizvoda raznih, strogo omegjenih kultura, kao što su na primjer kulture grčka i misirska. Misirski stub koji, kao što je poznato, liči lotusovu cvijetu, i razni stubovi grčkih hramova, to su produkti dvaju naroda koji se razilaze ne samo u svojim pogledima na svijet, no koji su i sâmi produkat sasvim drukčije prirodne sredine i sasvim različitih društvenih uredaba. Ako se u grčkoj i, u opće, u južnjačkoj literaturi i umjetnosti, odrazuje jarko sunce i nasmijano nebo, dok natuštena fantazija i sofističko umstvovanje sjevernih naroda kao da nam iznosi sliku njihovih dugih, sumornih noći, to se mora da odbije naročito na različnu plazmaciju južnih i sjevernih moz-

gova, koja je u njima obrazovala i različitu dušu.

No tek od italijanske Renesanse ovamo može da bude govora o jače naglašenom nacionalnom karakteru u umjetničkim tvorevinama evropskih naroda. U djelima italijanskih umjetnika onog vremena nacionalna psiha prvi je put dobila pregnantnijeg izraza. Prilika što se umjetnost italijanske Renesanse osniva na tradicijama jednog tugjeg, pa ma bilo i kongenijalnog naroda, kao što je narod grčki, ne može da toj umjetnosti oduzme njeno obilježje nacionalno. A ni umjetnički produkti raznih italijanskih državica onoga doba ne pokazuju megju sobom takovih razlika, da bi to moglo da pomuti ili čak zabašuri njihov zajednički karakter. Florentinac Botticelli isto je tako izrazit Italijanac kao i Mlečić Bellini, a za Rafaela neće valjda niko kazati da je anacionalna djela stvarao, stoga što je za svoju Atinsku Školu i za svoje Sibile uzeo predmet iz istorije grčke prosvjete i iz Staroga Zavjeta. Ako su veliki umjetnici italijanskog Preporoda, izlazeći iz srednjevjekovne noći, svoj prosvjetni rad osnivali na staroj helenskoj kulturi, oni su to radili kao neodvisni umjetnici koji su u obnovljene kalupe antičke umjetnosti unosili sasvim novu gragju, i oni su, prema tome, stvarali djela originalna, djela koja su u glavnom nosila obilježja svoje sredine. Ono što je izvjesnom prilikom jedan znameniti umjetnik*) kazao za grčko-latinsku mitologiju, naime da je ona »puna vječite poezije i da je treba njegovati u umjetnosti«, to bi se, više ili manje, moglo kazati za cijelu starinsku prosvjetu u njenim odnosima prema modernoj. Klasična osnova, to je nešto što nijedan moderni narod ne mora da smatra kao tugjinsku primjesu, jer je to jedan plemeniti kalem koji nacionalno stablo može samo da oblagorodi, ne smetajući ni u koliko njegovom slobodnom rascvatu i prirodnom rasplodu.

Zauzmemo li dakle stanovište da pojedina umjetnička središta koja se razviše u velikim modernim narodima, kao što je narod italijanski, holandski, španjolski, francuski, njemački, a u novije doba engleski i ruski, imaju da se smatraju kao središta umjetnosti nacionalne, mi držimo da se time ne ćemo ogriješiti o istinu.

Ideje koje svijetom kruže, a pogotovo ideje umjetničke, nemaju narodnosti, to do-

---

*) Rafailo Mengs, 1728—1779.

puštamo; one nijesu ni engleske, ni njemačke, ni ruske, ni francuske. Ma gdje se ragjale, one su zajedničko dobro cijelog ljudstva. Ali ako je umjetnik te ideje upotrebio da njima izrazi samog sebe, svoju osjećajnost i svoj karakter lični, on je tim idejama dao nov naglasak, i zato se njegovo djelo ima da smatra kao originalno i, prema tome, kao nacionalno. Ličan naglasak, u umjetnosti, znači što i ličan stil u književnosti; »a pošto stil — kao što zgodno reče Chateaubriand — nije nipošto osobina megjunarodna, kao što su megjunarodne misli, to je sasvim prirodno da on mora da ima svoju osobitu kolijevku, svoje nebo, svoje domaće sunce«.

II.

Predmet kojim se bavimo sa više je pogleda tako važan, da bi čovjek, razragjujući ga, imao čime da ispuni čitavu knjigu; i ta bi knjiga bila kao neka košnica, iz koje bi pisac mogao da pušta izletnike po cijeloj oblasti istorije umjetnosti i estetike. I zato smo rijetko kad, kao u ovom slučaju, osjećali nedomašnost i fragmentarnost ovih naših esejističkih rasprava. Ovakav jedan predmet nije moguće u ovoj formi iscrpsti, i mi osjećamo svu neprijatnost što smo primorani da svoje refleksije što je više moguće zbijamo. Pisac često puta izgleda ograničen, dok je u stvari samo zbijen. On mora da se zadovoljava ponajviše kraćim napomenama, koje mogu lako da izgledaju površne, a ovamo su naprosto skraćene. Što čovjek zamišlja i iznosi kao dokaznu gragju, uzme ponekad oblik proizvoljnog tvrgjenja, i gdje bi piscu stalo bilo da svoga čitaoca uvjeri o nekoj stvari, on mora često da se zadovolji time da ga raspoloži na prijaznu pažnju.

Jedan od argumenata što se protiv nacionalnog karaktera umjetnosti sa izvjesne strane navode, sastojao bi u tome, da umjetnost nema druge svrhe do svoje savršenosti, te da ona, prema tome, ne mora da ima nikakva društvenog smjera. Kao što smo više puta naglasili, mi toj školi ne pripadamo. Šta više, mi joj se svuda i uvijek protivimo, koliko nam je samo moguće. Mi smo uvjereni da je umjetnosti namijenjen socialan zadatak, koji ide dalje od proste dopadljivosti; ona mora da u društvu vrši i neku vaspitnu, etičku ulogu. Ne nipošto, razumije se, u smislu ilustrovanih

HRVATSKA ČITAONICA

katihizisa za vjersku propagandu ili kakovih učebnika za pravilno posmatranje slika, već u smislu podsticanja svega onoga što može da nas uzvisi i oblagorodi kao ljude i kao narodnu skupinu. U jednoj samoj tački dajemo zapravo telalima načela »l'art pour l'art«, naime u zahtijevanju da je umjetničko djelo lijepo; ali ne u smislu da je samo lijepo, nego u prvom redu lijepo.

Kad bismo, prema tome, pozvani bili da naprečac i u najzbijenijoj formi izrazimo svoje mišljenje o zadatku umjetnosti, mi bismo od prilike kazali ovo: »U umjetničkom djelu, koje je namijenjeno zdravu i misaonu narodu, od potrebe je da taj narod uoči sam sebe u selektovanom i oblagorogjenom vidu. Umjetnost treba da narodu iznosi pred oči njegovu rogjenu sliku, ali u ljepoti. Ona mora da podstiče u njemu ponos, pretvarajući u estetičku realnost sve pritaložene etičke i etničke vrijednosti njegova nacionalnog bića«.

A kad bismo u tom pravcu odredili smjer i zadatak umjetnosti, mi bismo jednim mahom ustanovili i njezin karakter nacionalni. Kad je u početku svoje poslanice Ad Pisones rimski pjesnik Horacije imao da obilježi granice u kojima će se kretati

umjetna latinska poezija, on je u glavnom napomenuo sve ono što je taman služilo podlogom eminentno nacionalnoj poeziji njegova proslavljenog druga Vergilija, koja se u suštini svojoj prikazuje kao jedna sjajna manifestacija narodnog duha latinskog. Megju modernim narodima koji su tom stazom pošli, ističe se mimo sve ostale narod engleski. Englezi su se, doduše, kao gajitelji lijepih vještina kasno javili; njihovo slikarstvo na široj osnovi datira, može se reći, tek od početka XVIII. vijeka. Započevši kao imitatori velikih slikara italijanskih i nizozemskih, oni su se dugo vremena kolebali, tražeći pravu nacionalnu formu kojom da udare temelj domaćoj tradiciji. Nesiguran crtež, neka tvrdoća u izvogjenju i izvjesna sirovost u bojama, to su bile mane koje su se često opažale kod njihovih prvih umjetnika. Ali se ti umjetnici izdvajaju i odlikama, na koje imaju rašta da im zavide i najbolji drugovi na Kontinentu. Englezi su svoju nacionalnu umjetnost osnovali naročito svojim starim Hogarthom, čija je produkcija imala, doduše, težnju didaktičku, al' i svoju neospornu umjetničku vrijednost; zatim svojim velikim portretistima i gajiteljima pejzaža, a u najnovije vrijeme svojim Prerafaelitima, koji su imali u vidu estetičko vaspitanje naroda i njegovo zadobivanje za primitivnu istinu i ljepotu. Danas, nakon nepuna dva vijeka intenzivnog umjetničkog rada, posmatrač koji na megjunarodnim izložbama naigje na umjetničke radove od Englezâ, ima utisak kao da pred sobom gleda tvorevine jednog u istini velikog naroda, jer se u njih vidi očita težnja za njegovanjem i ispoljavanju najljepših i najplemenitijih osobina čovječje prirode. A forma u koju svoje umjetničke stvari zaodijevaju — pa ma kakvom se tehnikom služili — uvijek je nacionalna, engleska. Kao god što je Shakespeare u duši Britanac kad pjeva Romea i Juliju, a Byron Chillonskog sužnja, tako je isto i Turner, slikajući Mletačko sunce, suštinom svojom izraziti Englez.

Nego umjetnički uzlet engleskog naroda bijaše sve do pred zadnju četvrt prošloga vijeka, u neku ruku, nepotpun. Za čudo divno, ali taj eminentno industrijalni narod bijaše u umjetničkom obrtu zaostao čak i za narodom njemačkim, a da već i ne govorimo o Francuzima. Ali se dovitljivi Briti ubrzo sjetiše u kom pravcu ramlju, te im je prva briga bila da razviju i usavrše svoje

škole za elementarno crtanje. Naporedo s tim osnovaše u Londonu čuveni Kensingtonski Muzej za umjetnički obrt, kojemu dodaše i jednu učiteljsku školu za umjetničko crtanje. Na taj način je Engleska, u malo godina, tako napredovala, da je svojim umjetničkim obrtom prestigla sve svoje kopnene suparnike, za kojima ranije zaostajaše. Otuda osjetiše veliku korist ne samo ekonomske prilike u zemlji, nego i nacionalni ukus u opće. Umjetnička literatura poče da se jače njeguje; slikarstvo i arhitektura dobiše takodjer novog impulza i življeg maha. Ali što ovdje treba naročito istaknuti, to je prilika da je sva ta akcija povedena i sav taj uspjeh postignut iniciativom i troškom državne vlasti. Upravni krugovi uvjeriše se, statistikom pri ruci, kako širenje umjetničke kulture ide u prilog narodnoj industriji i u velike pridonosi jačanju nacionalne samosvijesti. Oni uvidješe da je njegovanje umjetnosti državi dvostruko korisno, jer je ono s jedne strane skopčano s domaćom industrijom, a sdruge strane u tijesnoj vezi s narodnom literaturom. I, dosta, kad se problem uoči s te strane, čovjeku se i nehotice nameće pitanje: je li za javnu nastavu i za nacionalnu kulturu jednoga

naroda išta tako važno, kao što je za njega nesumnjivo važno njegovanje lijepih vještina u svezi sa narodnom industrijom?

III.

Megjutim na ovo pitanje dao nam je prikladna i iscrpna odgovora »Odbor za organizaciju umjetničkih poslova u Srbiji i Jugoslovenstvu«, koji je prije kratkog vremena obrazovan u Biogradu iniciativom nekolicine umjetnika i ljudi od pera. Opširnom i lijepo obrazloženom programu toga odbora mi ne bismo imali što da prigovorimo, do li možda jedino to, što je taj program i suviše prostran, obuhvatajući u svojim kombinacijama umjetnost cijelog južnog Slovenstva. Mi smo, razumije se, daleko od toga, da bismo bježali od jugoslovenske kulturne zajednice, ali je dosadašnje iskustvo pokazalo da u prosvjetnom radu teorija i praksa ne idu uvijek jednim korakom, te da bi možda u preduzećima kao što je ovaj — barem u početku — trebalo ograničiti aspiracije na užu i homogeniju zajednicu srpsko-hrvatsko-slovensku. Kako danas stvari stoje, kod toliko predjelnih organizacija i bez jednog jačeg umjetničkog centra, kakav bi,

okupivši u svojoj sredini ponajbolje naše umjetnike, mogao da postane Biograd, mislimo da će teško doći do koncentrisanja svih umjetničkih snaga koje su danas rastrkane po raznim krajevima Balkana. Da li će pak pokret, koji bi valjalo zasnovati na užoj podlozi, docnije trebati i moći da zahvati i obujmi sve južno-slovenske nacionalne skupine, to valja ostaviti da riješi vrijeme. Kako već bilo, i ne prejudicirajući ovim svojim idejama ni u koliko širem programu biogradskog odbora, naše je tvrdo uvjerenje da ljudi koji su doslije pokazali volje i smisla za umjetnički rad, i koji odsele budu kod nas na ovom polju radili, ne bi smjeli da izgube iz vida priliku da su oni začetnici i satrudbenici u jednom pokretu koji treba da je usko skopčan sa cijelim intelektualnim životom srpskog i hrvatskog naroda i koji mora da ide naporedo sa današnjim narodnim aspiracijama i dobro shvaćenim nacionalističkim težnjama. To je jedno isto što i reći da je neophodno potrebito da se smisao za umjetnost dovede u sklad sa genijem i duševnim životom našega naroda. Srpsko-hrvatska umjetnost učinila je u tom pravcu jedan znatan korak pojavom Ivana Meštrovića, koji kao da je

shvatio veliku etičku i estetičku znamenitost narodnih tradicija i latentnih energija što se kriju u spomenicima nacionalne prošlosti, pa je opravdano nadati se da će taj umjetnik naš — napuštajući neke stilističke paradoksalnosti u kojima je doslije tražio originalnost — znati i htjeti da povede našu mladu umjetnost onim zdravim i naravnim pravcem, od kojega beskažnjeno ne može da se udaljuje nikakav pravi umjetnik, a pogotovo ne u narodu koji se tek podiže. Imati u vidu velike ciljeve i htjeti, kao tvorac, biti što autonomniji, to je svakojako jedna lijepa i plemenita ambicija. Ali kad se umjetnik mnogo upornije drži pravca, što ga je sam sebi odredio, nego li osnovnih pogodaba ljepote, onda se to na njegovom djelu mora da osveti. Jer je Ljepota jedna okrunjena božica koja o republikanskoj moći čovječje volje samo u toliko vodi računa, u koliko se ta volja prilagogjava njenim zakonima.

Domaća umjetnost, kako je mi zamišljamo i našem dvoimenom narodu želimo, moraće da bude nešto što će svojom nepomućenom iskrenošću biti ujedno umjetnost nacionalna i umjetnost svjetska. Jer u samom karakteru umjetnosti leži da

ona, preko svoga specialnog (nacionalnog) tipa, zadire u umjetnost opšte ljudsku.

No, da bi se što bolje i brže unaprijedila naša umjetnička kultura, nije dovoljno okupljati i podupirati vrijedne umjetnike, nego je isto tako važna stvar podsticanje umjetničkog smisla i stvaranja inteligentne umjetničke publike. To će se, istina, djelimično postići adekvatnim poučavanjem u javnim školama, priregjivanjem umjetničkih izložaba i, naročito, unošenjem što većeg smisla za lijepo u domaću arhitekturu, koja je skupa sa umjetničkim obrtom u prvom redu pozvana da vaspitava ukus širih slojeva naroda. Ali ko je najvećma dužan da krepko poradi oko širenja zdrave pouke i bugjenja življeg interesa za umjetnost u publici, to je poštena kritika. Ne radi se, doduše, o tome da se preko noć, jednim kreativnim aktom, megju nama rasprostrani umjetnička kultura, koja danas nije velika; ali bi trebalo poraditi da se ta kultura raširi i postane općenitija; trebalo bi je, nada sve, pročistiti od nezdravih stihija i čuvati od kaotičnih ideologija i lažnih estetika. A ne treba dvoumiti da bi se takova kultura u nas mogla stvoriti, jer kao što smo u novije vrijeme stekli nekoliko vrijednih umjetnika, tako isto

imamo i priličan broj mislilaca i književnika. Ima danas megju nama (a da i ne govorimo o vještijim i čuvenijim) nekoliko mlagjih ljudi koji umjetnost vole i o njoj rado u javnosti razlažu, ma ta razlaganja i ne bila uvijek najsolidnija. Svejedno! Toplina i uvjerenje s kojim svoje poglede izlažu i svoje teorije brane, svjedoče nam o njihovoj iskrenosti i velikoj ljubavi k predmetu. Nekoji od njih žive tamo-amo po velikim tugjim gradovima, rasipljući u jalovom naprezanju dragocjenu zalihu svojih mladih energija; drugi žive povučeni u provinciji i tek s vremena na vrijeme daju o sebi znaka u javnim listovima, nudeći nam po koji ustrižak one Penelopine tkanine koju neće možda nigda dotkati.

Megjutim bez zajednice u radu, bez uzajamnog podupiranja i dopunjavanja, stvar koja nam svima na srcu leži, slabo će se naprijed kretati. Ako u opće ima polja na kom treba da se ujedno okupe sve radne snage, napustivši umjetno stvorene antagonizme, to je polje umjetnosti. Htjeti lučiti naše i tako ne mnogobrojne umjetnike na mlagje i starije, na naprednjake i natražnjake, i tvrditi (kao što je nedavno učinio jedan srpski pisac) da nakon Ivana Grohara i

Ivana Meštrovića, Vlaho Bukovac i Paja Jovanović nijesu više savremeni, to je ne samo jedan veliki grijeh, no i jedna velika besmislica. Valjana umjetnička djela mogu ljudi stvarati makar u kom pravcu, kao što se makar u kom pravcu i makar kojom tehnikom mogu da stvaraju djela bez vrijednosti.

Stoga je od prijeke potrebe da svi naši umni radnici, a naročito književnici i umjetnici, porade na koncentrisanju naših aktivnih snaga, imajući na umu da je bez toga, bez pionirskog rada na polju ideja, svako nastojanje, pa i najšira akcija sa strane javnih faktora, stvar jalova i sasvim uzaludna.

Izdanje Knjižare G. Trbojevića - Rijeka.

	Kr.
Car M.: **Nacionalni duh u literaturi i umjetnosti**	—.60
Čerina V.: **Raspeće**	1.20
Čerina V.: **Janko Polić Kamov** (Esej)	2.50
Ivakić I.: **Selo u hrvatskoj književnosti**	—.60
Ластавица Б.: **Први откоси**	1.—
Marjanović M.: **Narod koji nastaje**	—.60
Oražen Dr. Ivan: **Medju ranjenom srpskom braćom** (drugo izdanje)	—.40
Polić-Kamov: **Ćaskanje** (Kozerije i feljtoni)	2.40
Pribičević M.: **Naš najveći junak** (srpski seljak)	—.50
Skerlić Dr. I.: **Današnji srpsko-hrvatski nacionalizam**	—.80
Trstenjak: **Klerikalizam**	—.60

U štampi

Literarna ostavština I. Kozarca. Sabrao i uredio Joza Ivakić.

vake
a na
6.—,
ke i
0 fil.
4.—
čbe,
rbo-

SARADNIČKI ODBOR: Dr. Nikola Andrijašević (Sarajevo), Viktor Car Emin (Opatija), Sv. Ćorović (Mostar), Jovan Dučić (Rim), Rikard Katalinić Jeretov (Zadar), Dr. Ivan Krnic (Delnice), Milan Marjanović (Zagreb), Andrija Milčinović (Zagreb), Veljko Petrović (Beograd), Dinko Šimunović (Spljet), Dr. Ante Tresić Pavičić (Beč), Ivo Vojnović (Dubrovnik). ▣ ▣ ▣ ▣ ▣

Zagrebački abonenti šalju naručbe i novac na adresu: „Književne Novosti", Zagreb, Kumičićeva ulica 1. Svi rukopisi i sva pisma za redakciju šalju se jedino na adresu: Uredničtvo „Književnih Novosti", Zagreb, Kumičićeva ulica 1.

10
886-4
Car
n
1549
„NN" (29) - UT-XI/11—8
„ŠK" — 657 - 1971.

KNJIŽEVNE NOVOSTI

„Književne novosti" izlaze svake subote na 16 stranica. Preplata na godinu K 12.—, na pol god. K 6.—, za četvrt god. K 3.— Za đake i učitelje K 10.— Pojedini br. [illegible] fil. Za inozemstvo 16.—, 8.—, 4.— franaka u zlatu. Za Ameriku [illegible] Naručbe, [illegible] Trbo-[illegible] [illegible]

SARADNIČKI ODBOR: Dr. Nikola Andrijašević (Sarajevo), Viktor Car Emin (Opatija), [illegible] (Mostar), [illegible] Dr. Ante Tresić Pavičić (Beč), Ivo Vojnović (Dubrovnik).

[illegible] Književne [illegible] za [illegible] nih [illegible] Novosti" [illegible]

10

886-4

Car

n

1549

„NN" (29) - UT-XI/11-8
„ŠK" — 657 - 1971.